

UDK 355.343.8 (497.6+496.02) "14/18"
Izvorni naučni rad

MEHTERHANA I MEHTERI – PRILOG HISTORIJI OSMANSKE VOJNE ORGANIZACIJE (S POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU)

Sedad Bešlija

Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Ovaj rad ima za cilj donijeti nekoliko podataka o vojno-muzičkom segmentu kod Osmanlija i na taj način skromno doprinijeti izučavanju tog, u domaćoj historiografiji, evidentno zanemarenog aspekta osmanske vojne organizacije. Na osnovu dostupnih objavljenih izvora i literature, data je rekonstrukcija položaja i uloge jedne od ustanova koja je sačinjavala osmansku *Državnu mehterhanu*, a koja je poznata pod imenom *Tabl ve alem mehtera*. U tom kontekstu, doneseni su podaci o prisustvu mehtera i mehterhane na području Bosne od prvih pisanih tragova pa sve do ukidanja ove ustanove 1826. godine.

Ključne riječi: Državna mehterhana (*Mehterhane-i Amire*), *Tabl ve alem mehterleri*, mehter, mehterhana, *nevbet*, vojna muzika, muzički instrumenti, Bosna.

POZNATO JE DA HISTORIJA vojnih organizacija različitih država i civilizacija zna za svoju muzičku komponentu. Predmeti i instrumenti korišteni prilikom vojnih pohoda ušli su u sastav kultura dotičnih naroda. Na primjer, predislamski Arapi su u ratovima svirali def i zvonu (činele). Tako su

turski narodi prije islama u vojnoj muzici koristili bubanj.¹ Tradicija vojno-muzičkog sastava koji je u određenim prilikama svirao marševe uz pomoć raznih instrumenata i time svjedočio duhovnu i materijalnu dominaciju ili suverenitet nad određenim područjem zabilježena je i u arapskim zemljama nakon pojave islama – Emevije i Abasije, zatim kod Memluka i Ilhanija, te u turskim zemljama kod Karahanija i Seldžuka. Kod Seldžuka je npr. bila jasno propisana služba sviranja marševa (*nevbet*) u čast vladara s obzirom na njihov rang vlasti, a povodom raznih događaja. Tako je osmanski bejluk – dok je još bio u bliskim odnosima sa Seldžucima – od Seldžučke države dobio dozvolu sviranja marševa u određenim prilikama.²

Državna mehterhana (*Mehterhane-i Amire*) je kod Osmanlija bila sastavni dio Vanjske službe Dvora (*Birun*). Nastala je spajanjem dvije zasebne organizacije – Çadır (Hayme) mehterleri (mehteri zaduženi za pravljenje i podizanje šatora) i *Tabl ve alem mehterleri*.³ Ova druga organizacija, koja je posjedovala važne vladarske simbole vlasti, zauzimala je važno mjesto u osmanskom državnom protokolu. Njen načelnik – Čuvar zastave (*emir-i alem*), do vremena vladavine sultana Murata III (1574-1595), po rangu je u okviru vanjske službe (*birun*) dolazio odmah iza age jeničera i spadao u osobe koje su hodale uz sultanovog konja (*rikab-age*). U Državnoj mehterhani nalazili su se sultanski šator, vladarske zastave (*sandžak*), tugovi i mehteri. U njenom okviru, na čelu prve organizacije nalazio se mehterbaša šatora (çadır mehterbaşısı), a na čelu muzikanata – *Tabl ve alem mehterbaša (tabl ve alem mehterbaşısı)*. Broj zaposlenika u Državnoj mehterhani bio je različit do kraja 16. stoljeća. Najveći zabilježen broj *Tabl ve alem mehtera* do konca 16. stoljeća bio je 600 osoba, a pripadnika organizacije Çadır (Hayme) *mehterleri* do 1200 osoba.⁴

Ustanova *Tabl ve alem mehtera* kao sastavni dio Državne mehterhane (*Mehterhane-i Amire*) predstavljala je, može se kazati, prvu vojno-muzičku školu Osmanlija potpomognutu od strane same države. Iznjedrila je mnoge vojne muzičare i muzičke sastave (*mehter*) diljem Osmanske države. Oni su

¹ Smatra se da je "tug" najstariji naziv za mehterhanu, i da je korišten i u kineskom jeziku. Detaljnije: Jašarević A. 1999. 64.

² Boztaş F. 2009. 5-24.

³ Ova ustanova je imala više naziva: *Mehteran-ı alem*, *Mehteran-ı alem-i hassa*, *Mehteran-ı tabl u alem*, *Mehteran-ı tabl u alem-i hassa*.

⁴ Boztaş F. 2009. 24-48.

bili prisutni u većini gradova i tvrđava pod osmanskom vlašću. Predstavljali su jedan dio administrativno-upravnih službenika koji bi bili ataširani u osmanske gradove. To su bili školovani muzičari u okviru osmanske ustanove poznate pod nazivom *mehterhana*. Mehteri su imali vrlo značajno mjesto u okviru vojne organizacije. Bili su sastavni dio osmanskih vojnih snaga u svim pohodima i ratovima. Ono što im daje još veći značaj je to što su predstavljali simbol osmanske vlasti nad određenim područjem. Inače, ustanovu *Tabl ve alem mehtera*, koja je kod Seldžuka nosila naziv *Nevbethane*, Osmanlije su naslijedile i dalje razvile. One koji su proizvodili muziku nazvali su *Mehteran-ı tabl ve alem*, dok su oni koji su bili zaduženi za izgradnju šatora i njihovu upotrebu prilikom vojnog pohoda dobili naziv *Mehtera-ı hayme*.⁵

Inače, riječ *mehter* – mn. *mehteran* (perz. *mihter*) sadrži značenje dvije riječi: *ekber* (još veći) i *azam* (visok, ogroman, silan). Terminološki označava državnog dvorskog kurira, osobu koja hitno obavještava one koji su stekli neki čin ili položaj (*muştulugdžija*), sastav koji svira marš na Porti vezira, slugu visokog čina, te slugu zaduženog za šatore. Premda se u ranijim islamskim državama pojam *mihter* ili *mihtar* koristio za vezira ili nekog službenika, iako u korijenu ima značenje "ponos", u Osmanskoj državi se koristio za imenovanje osobe zadužene za brigu o šatorima, muzikanta ili za melodiju koju je komponovao muzikant. U daljoj turkizaciji ove riječi došlo se do značenja osobe ili službenika koji vodi brigu o simbolima vlasti (*insignije*) kao što su bubanj, sultanski šator i konjski rep privezan na vrhu dugačkog koplja (*tug*). Nakon što navodi razna mišljenja, Mehmet Zeki Pekalin zaključuje da je pojam *mihter* u perzijskom jeziku superlativ (*ism-i tefdil*) i da ima značenje *najveći* i *veoma uzvišen*. U turskom jeziku ovaj termin se udomaćio kao *mehter*.⁶ Hazim Šabanović je termin *mehter* preveo kao muzikant, svirač, član vojne glazbe, a *mehterhanu* kao vojnu muziku.⁷

Upravitelj Državne mehterhane zvao se *emir-i alem*. On je do tog zvanja prolazio Ličnu odaju sultana (*Has oda*), čin glavnog kapidžije, te jeničerskog age. Nakon toga mogao je postati sandžak-beg Kastamonije, anadolijski i rumelijski beglerbeg, te vezir i na kraju veliki vezir. Osim u centru, *emir-i alem*

⁵ Isto. 3-5.

⁶ Pakalın M. Z. 1983. 444-451. I u nekim drugim rječnicima navedeni pojam ima istovjetna značenja: Redhouse J.W. 1856. 824; Sami Ş. 1882. 1105; Somel S. A. 2003. 186.

⁷ Čelebi E. 1967. 628.

bio je i u pokrajinama (*ejalet*). Na prijedlog beglerbega država ga je imenovala u određeni *ejalet*. Najprije bi dobivao *tezkeru* od beglerbega, a potom i *berat*. Nakon toga bi postao *timarnik*. I u sandžacima su postojali *emir-i alemi* koji su bili na čelu *Tabl ve alem mehtera* tog sandžaka i imali važno mjesto u gradskom protokolu određenog sandžaka. Osoblje Državne mehterhane činili su i Sinovi robova (*Kul oğulları*), tj. sinovi čiji su očevi u bilo kojem odžaku vršili službu kao Sluge Porte (*Kapı kulu*). U Državnu mehterhanu su uzimana i djeca jeničera i čorbadžija koji su se od vremena sultana Selima I (1512-1520) ženili i zasnivali porodice.⁸

U *Tabl ve alem mehtere* uzimana su djeca mehtera, tj. mehteri-učenici (*şakirt mehter*) bilo da su živi ili poginuli na bojnopolju ili djeca iz adžemij-skog odžaka koja su imala sluha za muziku. Oni su u organizaciji bili obučavani i odgajani, a zatim po potrebi raspoređivani diljem Osmanske države. Ovi mehteri-učenici dobijali su jednu ili pola akče dnevno, dok drugi nisu ništa imali. Ukoliko bi mehter-učitelj poginuo, njegova plaća bi se razdijelila među mehterima-učenicima po jednu akču. Mehteri koji bi završili školovanje imali bi plaću između 4 i 6 akči.⁹

Osim *emir-i alema* postojala su dva upravnika mehterhane – *mehterbaše*, jedan za *Çadır* (Hayme) *mehtere*, a drugi za *Tabl ve alem mehtere*. *Mehterbaša* ili *Ser-mehterand* je bio biran unutar same ustanove. U sandžacima ili u tvrđavama je također bio prisutan mehterbaša na čelu tamošnjih mehtera. Plaća mu je varirala od pola dukata u doba sultana Mehmeda II Fatih do 30 akči 1525. godine ili 20 akči 1555. godine. Redovno je dobijao novac i poklone, kao i ostatak organizacije, prilikom imenovanja sandžak-begova, beglerbegova ili imenovanja prinčeva (*şehzade*) u određeni sandžak na službu. Mehterbaše obje organizacije dobijali su *fermane* o pripremi za vojni pohod na kojem su zajedno učestvovali.¹⁰

Na pojavu mehtera kod Osmanlija nailazi se još u doba Ertuğrul Beya. No, prvi muzički sastav zabilježen je u doba Osmana Gazija 1288. godine u vezi s osvajanjem Karadžahisara i slanjem vladarskih simbola od strane seldžučkog sultana Alaeddina III Keykubada. Nakon toga, oni će se postepeno razvijati da bi u doba sultana Mehmeda II Fatih (1451-1481) zadobili oblik organizacije.

⁸ Boztaş F. 2009. 24-48.

⁹ Isto. 24-48.

¹⁰ Isto. 43-47.

Uporedo sa širenjem Osmanske države razvijala se i organizacija *Tabl ve alem mehtera*. Već u doba sultana Murata I (1362-1389) oni su imali ulogu u vojnim pohodima. U doba sultana Bajezida I (1389-1402) svirali su marševe i himne prilikom objave rata, pred pohod, tokom pohoda i nakon osvajanja tvrđava na samim kulama. Čak su zabilježeni i u Bici kod Angore 1402. godine. Prisustvo mehtera zabilježeno je i u kasnijem periodu, ali je u doba sultana Mehmeda II Fatiha, putem njegove kanunname, *Tabl ve alem mehterhana* zadobila kvalitetnije mjesto u državnoj organizaciji.¹¹

Mehteri su se nalazili u svakom gradu, na važnim tvrđavama i na klancima (*derbent*). Prilikom uspostavljanja derbendžijskog naselja mehterbaša je odlazio kadiji tog mjesta i raspitivao se o potrebi uspostave mehterske službe. Obično je u tim mjestima imenovan manji sastav mehtera sa dva bubnja. Već u doba sultana Sulejmana I Kanunija (1520-1566) mehteri su učestvovali u svim vojnim pohodima.¹²

U ustanovi *Tabl ve Alem Mehterhane* bilo je sedam odreda (*buljuka*) i to: Zurlači (*Zurnazenler/Surnaylar*), Bubnjari (*Tablzenler/Davulcular*), Bubnjari velikog bubnja (*Köszenler/Köscüler*¹³), Talambasači (*Nakkarzenler*), Trubači (*Nefirciyan*¹⁴), Zvonari (*Zilzenler*) i Zastavnici (*Alemdarlar*). Na čelu svakog odreda bio je aga buljuka (*ser bölük*). Mehterbaša je bio biran između njih. Najčešće su mehterbaše postajali članovi odreda zurlača (*Zurnazenler*). Age buljuka je postavljao sultan na prijedlog emir-i alema.¹⁵

Veličina vojnog orkestra – mehtera mijenjala se ovisno o broju svih pojedinačnih instrumenata, koji se naziva terminom *kat*. Sultani su imali mehtere sa po 12 kata (u kojemu je bilo po 12 komada svakog instrumenta), veliki veziri sa po 9, veziri i paše sa po 7, a prilikom interpretacije bi u borbi bili poredani

¹¹ Özcan A. 1982. 31.

¹² Zirojević O. 1995. 25-26; Boztaş F. 2009. 24-48. Iz zapisa francuskog putopisca Žaka Gasoa, novembra 1547. godine, uočavamo prisustvo mehtera-derbendžija u okolini Foče: “Šume [su] vrlo opasne, pune razbojnika; u njima uvijek ima seljaka koji su oslobođeni svih nameta, a u naknadu za to moraju cio dan da stražu čuvaju i obilaze šumu, u potrazi za razbojnicima, i udaraju u mali bubanj kako bi prolaznike obavijestili da u šumi vlada mir i ne prijeti nikakva opasnost.” Vidi: Šamić M. 1966. 20.

¹³ Jedan najveći bubanj – köszen. Ovaj odred je bio u sklopu odreda Tablzenler. Inače, naziv kös ili küs potječe od sumerskog jezika i znači koža. Vidi: Jašarević A. 1999. 68.

¹⁴ Nefir je poseban duhački muzički instrument koji je spravljen od rogova planinske koze.

¹⁵ Boztaş F. 2009. 49-56.

u red (*saf*), a u svakodnevnom okolnostima u polukrug.¹⁶ Inače, broj mehtera je varirao. Uzrok tome je praksa da se po osvojenju određenog mjesta i njegovom pripajanju Osmanskoj državi, prilikom imenovanja novih sandžak-begovva ili beglerbegova, istovremeno s njima raspoređivan i određeni broj mehtera na ta mjesta iz Državne mehterhane. Time bi se broj mehtera smanjio, nakon čega bi se regrutovali novi članovi.¹⁷

Naprimjer, bubanj se svirao prilikom objave vojnog pohoda kao i prilikom oglašavanja pobjede (*tabl-ı beşaret*). Kada je 1521. godine osvojen Beograd, u čast sultana Sulejmana I Zakonodavca, udarano je u veliki bubanj kao proglas pobjede (*kös-i beşaret*). Isto tako, na *nefir* (vrsta trube) se sviralo u trenucima kada su uč begovi vršili upad (*akın*) na teritorij one zemlje koja je suprotno postojećem mirovnom ugovoru isto učinila na teritorij Osmanske države. Također, ovaj instrument se oglašavao kao uzbuna vlastitom stanovništvu grada na koji su neprijatelji htjeli napasti.¹⁸ S druge strane, veliki bubanj (*kös*), koji se udarao samo s jedne strane, nekada je oglašavao odmor za vojsku koja se nalazila na vojnom pohodu (*kös-i rihlet*). Također, u njega se udaralo i onda kada je trebalo uliti strah među neprijatelje prilikom vojnog okršaja (*kös-i mehabet*). I u mnogim drugim prilikama koristio se ovaj vojno-muzički instrument.¹⁹

Mehterski sastav (*tabilhane*) imali su veliki veziri i ostali veziri. Veliki vezir je imao mehterski sastav od 60 osoba. Oni su bili zaduženi da poslijepodne (*ikindi vakti*) sviraju marševe (*nevbet*) pred rezidencijom velikog vezira i njegovim šatorom. Oni su pred ikindijski divan svirali marševe, nakon čega bi se proučila dova i započelo sa sastankom. Isto tako su i veziri pojedinačno imali svoje sastave koji su ih pratili u vojnim pohodima, ali i na putovanjima. Nadalje, prilikom postavljanja beglerbega u jednu pokrajinu njemu je dodjeljivan jedan broj jeničera i jedan sastav mehtera. Prve sigurne podatke o mehterima beglerbegova nalazimo 1434. godine u doba sultana Murata II. Na čelu pokrajinskih mehtera nalazio se pokrajinski emir-i alem koji je bivao imenovan

¹⁶ Tanrikorur C. 2008. 459-460.

¹⁷ Boztaş F. 2009. 26-27.

¹⁸ Isto. 59. i 65-66.

¹⁹ Isto. 68-69. I u Mohačkoj bici 1526. godine zabilježeni su zvuci "bubnjeva i zvona". Vidi: Pečevića I. A. 2000. 111.

od strane sultana na prijedlog namjesnika.²⁰ U okviru beglerbegovog dvora, pod neposrednim starješinstvom *mir-alema* bio je i *iç mehterbaša* – starješina dvorske glazbe. On je bio starješina brojnih svirača koji su obično nazivani *mehteri*, a ponekad i *çalkidžije* (tur. *çalkıcı* – svirač).²¹

Mehtere su imali i sandžak-bezi. Prilikom imenovanja sandžak-bega dodjeljivao mu se i jedan mehterski sastav. U svakom sandžaku bio je jedan mehterski sastav. Oni su išli za sandžak-begom prilikom njegove šetnje kroz grad ili putovanja sultanu. Na nekim mjestima, na putu, svirali su marševe tamnošnjem stanovništvu. Na čelu mehtera jednog sandžaka bio je i mehterbaša. On je učestvovao i u korespondenciji sandžaka sa centralnim vlastima. Osim toga, i jeničerski aga, koji je bio u istom rangu sa sandžak-begom, pri imenovanju je dobivao i sastav mehtera koji je zajedno s njim učestvovao u vojnim pohodima. Također, prilikom davanja namjesništva prinčevima (*şehzade*) u jednom od sandžaka, kako bi stekli potrebno iskustvo za prijestolje Osmanske države, dodjeljivani su im jedan emir-i alem i mehterski sastav koji je išao zajedno s princom na vojni pohod. Pored toga, putem je svirao marševe kada je trebalo ići u Istanbul ili iz Istanbula u dotični sandžak. Kada bi princ postao sultan, on bi neke od službenika poveo sa sobom u Istanbul. Tako je sultan Bajezid II, dok je bio princ-sandžak-beg u Amasiji, Jakub-pašu, koji mu je poslan kao službenik, postavio na položaj *iç age*. Nakon što je zasjeo na prijesto, Jakub-pašu je imenovao za emir-i alema. Nakon toga Jakub-paša je obavljao i službu sandžak-bega Bosne.²²

U Osmanskoj državi mehteri su u određenim vremenskim periodima i raznim povodima izvodili i svirali marševe i himne (*nevbet çalındı/vuruldu* ili *nevbet döğüldü*). Izvođenje marševa (*nevbet*) u normalnim okolnostima na osmanskome dvoru bilo je ozakonjeno u ikindijsko doba. Osim toga, u Istanbulu je na raznim mjestima bio upražnjavan *nevbet* pet puta dnevno. Obično se samo pred vojne pohode izvođenje marševa pratilo u stojećem položaju. Smatra se da je takav običaj stajanja na nogama dokinuo sultan Mehmed II Fatih. Mehteri su svojim marševima pomagali i vremenskoj orijentaciji (s obzirom na vrijeme pet dnevnih namaza-molitvi), ali su nekada značili i oglašavanje vremena objeda za siromahe. Kako su radne obaveze u to doba poč-

²⁰ Boztaş F. 2009. 75-77.

²¹ Šabanović H. 1973. 31.

²² Hadžihuseinović-Muvekkit S. S. 1999. 85-92; Boztaş F. 2009. 76-82.

njale ranije, to se i vrijeme objeda razlikovalo od današnjeg. Ručak je bio prije podne, prije podnevne molitve, a večera nakon ikindije. Nakon noćne molitve (jacija-namaz) odlazilo bi se na počinak.²³

Nevbet se izvodio i za bajrame. Mehteri su bili neizostavni dio bajramskih svečanosti i čestitanja na osmanskome dvoru.²⁴ Također, i prilikom osvajanja tvrđava izvodili su se marševi i himne. Prilikom opsade tvrđave vojska koja bi se po zadacima razdvojila ponovo bi se nalazila na zbornom mjestu uz marš mehterskog sastava (*tabl u asayış*). Oglašavali su i stanku prilikom opsade (*tabl-i arami*). Prilikom zauzeća tvrđave na kulu bi se izvisila zastava, a nakon toga svirali marševe. Tako je bilo i prilikom zauzeća tvrđave Jajce. Upravo je ta zastava na vrhu tvrđave i veliki mehterski bubanj prekidao svaku nadu u pobjedu preostalom dijelu branilaca tvrđave i doprinio njihovoj predaji. S druge strane, ti simboli su osmanskim vojnicima davali ključnu moralnu snagu u dovršavanju osvojenja tvrđave.²⁵ U svaku veću tvrđavu je nakon njenog osvojenja ataširan mehterski sastav. Oni su bili neizostavni faktor u tvrđavi. Ukoliko ih ne bi bilo, brzo bi se od centralnih vlasti tražilo njihovo slanje.²⁶

Dakle, mehteri su bili neizostavni dio vojne organizacije i prilikom vojnih pohoda. Na samom putu svojim marševima davali su moral svim vojnicima koji su doprinosili prohodnosti puta – popravkom mosta, puta ili tvrđave. Počinjali su sa sviranjem neposredno prije ulaska u zemlju koja se namjeravala pohoditi ili osvojiti. Ta muzika, kao prethodnica vojske, ulijevala je pometnju među redove neprijatelja. Zabilježeno je da je takav scenarij bio i prilikom jednog od pohoda osmanske vojske po naredbi sultana Bajezida I na Bosnu krajem 14. stoljeća.²⁷ Mehterani su izvodili marševe skoro pri svakom ulasku ili izlasku iz grada, što je dodatno ohrabrialo stanovništvo u pogledu snage i

²³ Boztaş F. 2009. 82-87; Tanrıkorur C. 2008. 459.

²⁴ Primjer bajramskih svečanosti u Travniku na kojima učestvuju i mehteri početkom 19. stoljeća spominje i Pjer David, francuski konzul u Bosni od 1807. do 1814. godine: "Muslimanski vjerski praznik Bajram proslavljen je na dosta svečan način u gradovima, naročito u Travniku: njega su nagovještavale topovske salve; na sam praznik gradom je obilazila pašina muzika sa svojim zurlama, koje su francuskom konzulu 'parale uši, i sa svojim zaglušnim bubnjevima'; i tri dana su 'Turci, obučeni u svoju najljepšu odjeću, išli u džamije, dolazili jedni drugima u posjete, i nisu obavljali nikakav posao.'" Vidi: Šamić M. 1966. 275.

²⁵ Gelibolulu M. A. 2003. 140. Vidi: Boztaş F. 2009. 88-89.

²⁶ Isto. 88-89.

²⁷ Kemalpaşazade. 2000. 51. Vidi: Boztaş F. 2009. 92.

sigurnosti same države. Objava rata je također oglašavana preko mehterskog sastava (*mehter kûs-ı azmi*).²⁸

Prilikom započinjanja boja između dvije vojske oglašavali su marš poznat pod imenom *çeng-i harbi*.²⁹ Zabilježeno je da su u Bici na Kosovu 1389. godine neprestano svirali marševe, održavajući na taj način moralnu gotovost kod vojnika. Kada se ambijentu vojnog dvoboja, punog vriske i galame kao i zvukova oružja i oruđa, pridoda i vojna muzika koju su svirali, onda se dodatno ulije strah među neprijateljske redove. Tako je bilo, npr., u Bici na Mohaču 1526. godine, u vrijeme sultana Sulejmana I Zakonodavca, kada je i ustanova mehtera bila na vrhuncu razvoja. Kada bi se izvojevala pobjeda, uz mehterske zvuke bi se napisale *feth-name* i slale na sve četiri strane svijeta.³⁰ Osim toga, mehteri su imali performans i prilikom sultanskih svadbi, sunecćenja prinčeva, oblaćenja hil'ata, dolaska na prijestolje sultana, na proslavama vojnih pobjeda. Marševi bi se izvodili i prilikom grupnog kažnjavanja zarobljenika kojima je bilo presuđeno za razna zlodjela.³¹

Osmanski vojno-muzički sastav je imao zasebnu izvedbu. Svaki detalj iz "scenografije" mehterskog sastava imao je svoju simboliku i značenje. Tako je, prilikom postrojavanja radi izvođenja performansa, oblik stajanja u polukrug³²

²⁸ Boztaş F. 2009. 90-92.

²⁹ On je započinjao učenjem 217. ajeta sure El-Beqare: "Pitaju te o svetom mjesecu, o ratovanju u njemu. Reci: ratovanje u njemu je veliki grijeh; ali je nevjerovanje u Allaha i odvratanje od Njegova puta i časnih mjesta i izgonjenje stanovnika njegovih iz njih još veći kod Allaha. A zlostavljanje je gore od ubijanja! Oni će se neprestano boriti protiv vas da vas odvrte od vjere vaše, ako budu mogli. A oni među vama koji od vjere svoje otpadnu i kao nevjernici umru, – njihova djela biće poništena i na ovom i na onom svijetu, i oni će stanovnici džehennema biti, u njemu će vječno ostati". *Kur'an s prevodom*. II/217. Prilikom intoniranja refrena učio bi se 78. ajet sure El-Hadždž: "I borite se, Allaha radi, onako Kako se treba boriti! On vas je izabrao i u vjeri vam nije ništa teško propisao, u vjeri pretka vašeg Ibrahima. Allah vas je odavno muslimanima nazvao, i u ovom Kur'anu, da bi Poslanik bio svjedok protiv vas, i da biste vi bili svjedoci protiv ostalih ljudi. Zato, molitvu obavljajte, i zekat dajite i u Allaha se pouzdajte; On je Gospodar vaš, i to kakav Gospodar i kakav Zaštitnik!" *Kur'an s prevodom*. XXII/78. Na ovaj način započela je borba Hasan-paše Predojevića protiv Habsburgovaca 1593. godine na granici Bosne. Poznato je da je u tom pohodu bosanska vojska pretrpjela poraz pod Siskom 22. juna 1593. godine, gdje je poginulo 7000 najelitnijih bosanskih spahija kao i vojskovođa Hasan-paša Predojević.

³⁰ Boztaş F. 2009. 91-96.

³¹ Isto. 91-96.

³² To ne znači da su mehteri dobili ime po tom načinu stajanja. Detaljnije: Pakalın M. Z. 1983.

označavao polumjesec na turskoj zastavi, dok je veliki bubanj (*kös*) u sredini polukruga označavao zvijezdu na istoj zastavi. Isto je bilo i sa nošnjom i bojama pojedinih odjevnih predmeta.³³

Mehterhana i mehteri u Bosni

Analizom dostupnih izvora i literature o historiji Bosne u osmanskome periodu mogu se uočiti određeni, ne tako česti podaci o postojanju mehtera u bosanskim tvrđavama, na dvoru bosanskih sandžak-begova i beglerbegova ili o njihovim aktivnostima u vojnim pohodima ili nekim drugim povodima. Premda su podaci nedovoljni za značajniju i detaljniju rekonstrukciju ove osmanske ustanove u Bosni, ipak pružaju mogućnost njenog djelimičnog sagledavanja. Oni daju osnovu za zaključak da Bosna ni u ovom pitanju nije bila izuzetak, već samo jedna od pokrajina u kojoj je osmanski vojni sistem bio uspostavljen i u segmentu vojne muzike.

Naveli smo podatak koji potvrđuje da se mehterska muzika razlijevala bosanskim dolinama prilikom mnogobrojnih osmanskih upada u Bosnu tokom prve polovine 15. stoljeća. To je nastavljeno i u vrijeme sultana Mehmeda II Fatiha. Naime, osvajač Konstantinopolja je prilikom pohoda na Bosnu 1463. godine, u toku borbi i jagme (pljačkanja), između predaje Visokog i drugih tvrđava i postavljanja šatora u Travniku, zapovijedao “bubnjaru da oglasi pobjednički znak”.³⁴

Na prve podatke o mehterima u bosanskim tvrđavama nailazi se u primjeru tvrđave Zvornik tokom 1464. godine. U pokušaju ponovnog osvajanja tvrđave Jajce od strane osmanske vojske ugarska vojska je nastojala ovladati i Zvorničkom tvrđavom, na što je reagovao veliki vezir Mahmud-paša Anđelović. On je zajedno sa Umur-begom i Isa-begom Ishakovićem pokušao pružiti pomoć Mihal-zade Skender-begu, koji se grčevito borio protiv opsade. Kada su “opkoljeni muslimani” u tvrđavi čuli za pomoć koja im dolazi, “ (...) udarali su, u znak radosti, u bubanj i svirali trube i tako dali do znanja nevjernicima da dolazi u pomoć veliki vezir”.³⁵

445.

³³ Yaldir A. A. 2009. 24-25. i 45.

³⁴ “tabl-bâz-ı zafer turrasın urur idi (...)”. Vidi: Tursun bey. 1977. 124.

³⁵ “Çün bu âvâz kâfir kulağına iriştı ve kal’a erenleri gülbâng-i Allah Allah idüp şadlık tablin ve neferin çaldılar (...)”. Tursun bey. 1977. 137; Hadžihuseinović-Muvekkit S. S. 1999. 72.

Nadalje, iz nekih drugih izvora osmanske provenijencije uočljivi su podaci o mehterima i mehterhanama u Bosni. U Zbirnom katastarskom popisu Krajišta Isa-bega Ishakovića iz 1455. godine stoji precrtana bilješka: “U vilajetu Kalkandelen (Tetovo) selo Dobri dol je 15. reib’ul-ahira 873. godine ili 2. novembra 1468. godine kao timar dato Rustemu, sinu *svirača* Iljasa”.³⁶ U Sumarnom popisu sandžaka Bosna iz 1468/69. godine, prema jednoj bilješci, u nahiji Zagorje u vilajetu Hersek, timar ulufedžije Mahmuda, seraskera cijelog vilajeta Kovač, koji je obuhvatao sela Dolani, Brda i Mazlina (okolina Konjica i Ustikoline), 26. zil-kađeta 879. godine ili 3. aprila 1475. godine dat je, na osnovu carske naredbe, *mehteru* Iljasu.³⁷ U Poimeničnom popisu sandžaka vilajeta Hercegovina iz 1477. godine, u nahiji Popovska (Popovo), dio sela Mazline (okolina Foče), Marevo (Zaselak), Koševo, Čivanica i Sokolac dati su *mužičaru* Iljasu.³⁸ Postoji vjerovatnoća da se u ova tri slučaja radi o istoj osobi. U Sumarnom popisu Zvorničkog sandžaka iz 1519. godine naknadno je zabilježeno da su sela Zaplužani i Blaževo u nahiji Brvenik u posjedu Ahmeda, sina *mehtera* Alagöza, mužula od 21. muharrema 938. godine (4. septembar 1531. godine).³⁹ Također, u nahiji Požega, u istoimenoj kasabi, u Mahali Hadži Džaferovog mesdžida, 1579. godine ubilježen je Ferhad *trubač*, a u Varoši Velika selu Veliki Zarilac spominje se Alija *bubnjar*.⁴⁰

S druge strane, poznato je da je Isa-beg Ishaković Dubrovčanima slao svoje svirače za vrijeme proslave Sv. Vlaha.⁴¹ Među zvaničnicima na dvoru Firuz-bega (1505-1512) bilo je i mehtera. Kada je u proljeće 1521. godine za bosanskog sandžak-bega postavljen Bali-beg, Dubrovčani su poslali Marina Zamanjevića da ga pozdravi. Bali-beg je ovom izaslaniku pripremio sjajan doček i gozbu. Na njoj je svirala muzika. Po završetku izaslanik je svirače, kapidžiju i vojvode nagradio sa 8 dukata i 20 groša.⁴²

³⁶ *Krajište Isa-bega Ishakovića – zbirni katastarski popis iz 1455. godine*. 1964. 71.

³⁷ *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/1469. godine*. 2008. 133.

³⁸ *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*. 1985. 350-351.

³⁹ *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka iz 1519. i 1533.* 1986. 34.

⁴⁰ *Popis sandžaka Požega iz 1579. godine*. 2001. 27. i 61.

⁴¹ Skarić V. 1985. 59.

⁴² Isto. 64-65.

Prilikom vojnog pohoda sultana Mehmeda III (1595-1603) protiv Vlaške u njemu je učestvovao i tadašnji bosanski namjesnik Hafiz Ahmed-paša sa više od 30 zastava i sa mehterskim sastavom (*tabilhane*).⁴³

U Opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine u popisu naselja nahije Banja Luka zabilježen je i zemin Mustafa-age, sermehtera Ferhad-paše. Ovo zemljište je poznato kao dvor Galuna Radonjinog.⁴⁴ Kada je 1574. godine došao u Banju Luku, sjedište Bosanskog sandžaka, zapisano je da se pred Ferhat-pašom Sokolovićem “nosilo 700 bajraka” i da ga je “pratilo do tri stotine leventa u odijelu od vučine, pod željeznim kalpacima”.⁴⁵ S obzirom na podatak da mu je dvorska svita bila mnogobrojna, pretpostavljamo da je imao i zavidan mehterski sastav, što potvrđuje i ovaj podatak o njegovom sermehteru iz 1604. godine. U vakuf-nami Sefer-spahije, sina Ferhada iz Banje Luke, iz 2. muharrema 1028. ili 20. decembra 1618. godine među svjedocima čina nalazi se i Mehmed, *muzičar* iz Banje Luke.⁴⁶

I u kasnijem periodu osmanske vladavine Bosnom zabilježeno je prisustvo vojne muzike. Izvor iz 17. stoljeća koji obiluje podacima o mehterima na području skoro cijelog Osmanskog carstva, pa tako i jugoistočne Evrope je *Putopis* Evlije Čelebije.⁴⁷ Što se Bosne tiče, on spominje kuće vojnih svirača (*mehtera*) u sarajevskoj tvrđavi (na Vratniku) pored kuća imama džamije Ebul-Feth Mehmed-hana i dvojice mujezina. Zatim, bilježi da u Livanjskoj tvrđavi svaku večer svira vojna muzika (*mehterhane*), a straže uzvikuju muslimanske ratne pokliče. U Prusačkoj tvrđavi (Akhisar) je, također prema zapisu Čelebije, svaku večer svirala vojna muzika.⁴⁸

Kada opisuje jedan događaj u vezi s pripremom osmanske vojske da plijeni Šibenik, Split i Klis nakon polaska sa Kupreškog polja, Evlija Čelebi navodi razgovor stražara sa jednim uskokom koji je pokušao ubiti namjesnika na spanjanju, ali se pretvarao da je izaslanik. U razgovoru se spominje oglašavanje di-

⁴³ Er-Rûmi Mehmed b. Mehmed (Edirneli). 1859. 183.

⁴⁴ *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*. 2000. Sv. III. 412; Kupusović A. 1996.154.

⁴⁵ Bašagić-Redžepašić S. 1900. 39; Zlatar B. 1998. 109.

⁴⁶ *Vakuf-name iz Bosne i Hercegovine (XVII stoljeće)*. 1996. Prevela Bisera Nurudinović. 343.

⁴⁷ Neke primjere vidi detaljnije: *Čelebi E.* 1970. 6. tom: 72, 74, 170, 191, 208, 224, 240, 242, 245, 261, 289, 291. i 299; 7. tom: 157, 262. i 286; 12. tom: 90, 102, 222, 239, 272, 293. i 298; 13. tom: 172. i 292. i 14. tom: 12, 146, 154., 156. i 165.

⁴⁸ Čelebi E. 1967. 102, 132. i 138.

vana: “Nema divan-efendije. Zašto dolaziš ovako noću. Kad svane biće divan. Bubanj i truba će zasvirati dum-dum, pa onda pripremi i donesi svoju žalbu”.⁴⁹

Neki zapadni putopisci, također, daju podatke o bosanskim mehterima. Francuski putopisac Quiclet prilikom putovanja po Bosni bilježi 1658. godine pripremu Melik Ahmed-paše za jedan vojni pohod i kaže: “Dobiv paša od Porte da se početkom maja sa svojim ljudima digne na vojsku i bivši čadori i bajraci spremni, a dan za polazak ustanovljen, otpratiše ga svečano sva gospoda, časnici dvora i svi građani, svaki zanat sa svojim bajrakom, svojom družinom i svojim oružjem; a paša i časnici, oružani gvoždem od pete do glave, na konjima odoše uz zvuke bubnjeva od sedam do osam vrsti, od kože, drveta i bakra itd., svirala oboa (hautbois) i dviju čargija ili turske vrsti lauta sa pet žica; a dvojica koja su do njega svirala, pjevali su, prateći ga, pobjedničke pjesme turskim jezikom. Pred njim nosile se dvije zlatne jabuke, koje se zovu tug, a to je znak generalskog stepena i njegove vojske u ratu”.⁵⁰

Iz podataka koji se nalaze u jednom jajačkom sidžilu s kraja 17. stoljeća vidljivo je da su pogranični gradovi kao što su Gradiška, Cernica, Požega, Parkrac, Jasenovac, Kostajnica i Novi imali svoje svirače. Također, uočljivo je i to da su pojedini gradovi imali svirače – posadnu glazbu – koji su svirali u tim gradovima i bili oslobođeni plaćanja mehterije i od poreza zvanog teftišleme koja se plaćala kod pregledbe cigana. U tvrđavi Jajcu bilo je šest svirača, a i mali grad Vinac na Vrbasu imao je isto šest svirača.⁵¹ Hamdija Kreševljaković je pisao da su gradovi imali svoje muzike i da o tome sigurne vijesti postoje tek iz sredine 16. stoljeća. U tom kontekstu spominje svirku i pjesmu kojom su se bavili Cigani, za što su plaćali bosanskom valiji porez, tzv. mehteriju.⁵² Podaci o sviračima koji se odnose na Cigane i njihove poreze ne ulaze u problematiku mehtera, tj. “posadne glazbe” već predstavljaju posve odvojeno pitanje.

Kada je u zimu 1779. godine dolazio vezir Nišandži Mehmed-paša, pa je stigao na Koziju ćupriju, njemu u počast skočilo je 40 ljudi s ćuprije u vođu. On ih je obdario novcem. Veziri su obično dolazili s pratnjom i muzikom.⁵³

⁴⁹ Isto. 176.

⁵⁰ Šamić M. 1966. 39; Skarić V. 1985. 118.

⁵¹ Truhelka Č. 1918. 166. i 175.

⁵² Kreševljaković H. 1952. 143.

⁵³ Skarić V. 1985. 151.

Zabilježeno je da je u početku osmansko-ruskog rata 1768. godine (koji je trajao do 1774. godine) došao jedan carski turandžija sa pet čauša i zatražio da se pokupi 70-80 bajraka serdengečtija, svaki bajrak po 50 ljudi. Pošto taj broj ne bi skupljen, 76 jeničerskih aga i bajraktara razvi bajrake i s bubnjevima i sviralama skupljaše dobrovoljce uz ramazanske noći (9. januar – 7/8. februar) 1769. godine. Ni jedan ne skupi više od 15-20 momaka, te tako 16. aprila ode na Rusiju oko 1200 ljudi.⁵⁴ Također, poznato je da su majstori kožarskog zanata iz Visokog pripremali kozije kože za bubnjeve vojnog orkestra bosanskog namjesnika.⁵⁵

Neki drugi podaci potvrđuju da su i kapetani imali vojno-muzički sastav. Tako se u stihu narodne pjesme kaže: "Igraju l' se ati Atlagića / I paripi Šestokrilovića / Buba l' bubanj Tuzle-kapetana?"⁵⁶

U tahmisu stolačkog pjesnika Vehbije Bošnjaka na gazel Ahmeda Hatema Bjelopoljača s kraja 18. stoljeća čitamo mnoge muzičke instrumente koji su tada korišteni u širokoj upotrebi, pa i u mehterhani. Vehbija Stočanin Bošnjak, kao kadija, boravio je dugo vremena u Travniku, vezirskoj prijestolnici Bosanskog ejaleta, i njegovi stihovi daju indicije o prisustvu mehtera na tom području.⁵⁷

Iz kazivanja Mula Mustafe Bašeskije 1786. godine o jednom sukobu između skadarskog paše Mahmut-paše Bušatlije i sarajevskih prvaka nailazimo na spomen "bajraka i bubnjeva" u Sarajevu. Zapisano je: "Salih Keno, alemdar iz 97. džemata, hadži Osman Hemzaniya iz 10. buluka i Mehmed, alemdar 45. džemata razviše bajrake uz bubnjeve i svečano krenuše".⁵⁸ Bašeskija i na drugim mjestima spominje mehtere. Tako među umrlima 1756/57. bilježi i Osman-agu, agu mehtera, starca, a 1757/58. godine i mehterbašu.⁵⁹

U popisu oružja, municije i hrane u 67 bosanskih gradova koji je izvršen 1833. godine (Sarajevski sidžil br. 73, str. 58-61. u Gazi Husrev-begovoj biblio-

⁵⁴ Bašeskija M. 1968. 112; Skarić V. 1985. 169.

⁵⁵ Čar H. 1989. 260.

⁵⁶ Kreševljaković H. 1991. I tom. 195.

⁵⁷ Jedan stih, u prijevodu, glasi: *Zar ne može REBAB biti BUBNJEM grudi, DEFOM zagrijanih ašika / Sa kiselim raspoloženjem veliki RATNI BUBANJ slušao je tvoj MEHTER rajskih ljepotica.* (Detaljnije: Kadrić A. 2006. 152).

⁵⁸ Bašeskija M. 1968. 112; Skarić V. 1985. 330.

⁵⁹ Bašeskija M. 1968. 36. i 44.

teci) u četiri grada se navode muzički instrumenti kojima su se služili mehteri. Vjerovatno se radilo o zaostavštini klasičnih mehterskih sastava iz 18. stoljeća. U Hlivnu su nađena četiri ahenkahena i sedam truba (rogova). U Banjoj Luci jedno trempe, u Travniku 95 truba (rogova), dvije stare borije ili trube, tri kalufa za borije, tri bakrene trube, devet starih bubnjeva i jedno tempe. U Gradačcu je zabilježeno 14 čampara.⁶⁰

I nakon ukinuća mehterhane 1826. godine neki podaci svjedoče o vojnoj muzici u Bosni. Ipak, radilo o reformiranom vojnom orkestru koji je poprimao karakter *alla franca* i koji nije imao suštinske sličnosti sa klasičnim mehterskim sastavom iz 16. ili 17. stoljeća. O tome svjedoči podatak iz vremena Topal Šerif Osman-paše, bosanskog namjesnika u periodu od 1861. do 1869. godine: “Pripovijedaju, da se nije nikad u Sarajevu teferičavalo toliko koliko u Osman-pašino doba, jer je i on uvijek prisustvovao teferičima Sarajlija. Ovo nam potvrđuje i dr. Kačet, liječnik Osman pašin, koji je opisao njegovo vezirvanje u Bosni. On govoreći o proslavljanju Jurjeva i Aliđuna u Sarajevu kaže: Osman paša nije nikada propuštao da bude prisutan svečanostima sa svim časnicima i vojnom glazbom”.⁶¹ Nekoliko godina kasnije, tokom posjete Bosni 1877. godine, Artur Dž. Evans piše: “Čim sam naišao, vojnici su me pozdravili. Zatim je grupa dobošara i trubača, obrazovana ispred mene, duvala i udarala ono vražje bosansko trubetanje. Ovo sjajno i pompezno sviranje završeno je tek kad sam pred službenom rezidencijom sjahao sa svog kao ugaj crnog konja”.⁶²

Predanja o vojnoj muzici

U vezi sa osmanskim vojnom muzikom zabilježena su i neka zanimljiva predanja ili kazivanja. Naime, nakon što je osvojen, Istanbul je svojim sjajem i tradicijom postao središte svijeta. Zasižno je da je vladavina sultana Mehmeda II Fatihha polučila veliki razvoj u svakom smislu. Tome su doprinos dali velikani poput Akšemseddina, Molla Guranije, Ali Kuščua i drugih. Odgovor koji je sultanu Fatihu dao Husejin Efendi, poznat pod nadimkom Ummu Veled, možda na najbolji način pokazuje zbog čega je tadašnja ule-

⁶⁰ Kreševljaković H. 1952. 116, 143, 148, 150, 156-157. i 167.

⁶¹ Traljić S. 1937-38. 228.

⁶² Evans A. Dž. 1967. 83.

ma bila vrijedna svake pohvale. Naime, Ummu Veled Husejin Efendi je bio predavač na *Sahn-i Seman* medresi koju je dao sagraditi sultan Fatih. Svojim karakterom, stanjem i djelima bio je poseban. Cijeli vijek je proveo u čitanju i podučavanju. Za novac koji mu je ostajao od plaće kupovao bi nove knjige. Sultan je volio ovog učenjaka i bivao počašćen njegovim prisustvom. Čak je sultan, kako navodi Taşk öprüzade, dok bi išao na kabur Ebu-Ejjuba Ensarije, obavezno prolazio pored kuće Ummu Veleda i uzimao šerbe koje bi mu ovaj iznosio.

Molla Ummu Veled je bio od onih koji bi hitro i precizno odgovarali na postavljena pitanja. Jedne prilike, dok se sultan pripremao za vojni pohod, bio je u društvu učenjaka koji se ga ispraćali na pohod. Dok je vojska napredovala uz himne mehtera, sultan je u jednom trenutku začuo ajet iz usta mehterbaše: “O vjernici! Vjerujete u Allaha i Njegova poslanika!” Sultan je nakon toga upitao učenjake koju sreću donosi ovaj ajet. Jer, obraća se vjernicima, a istovremeno ih poziva da vjeruju. Nakon što su mu učenjaci protumačili ajet, sultan se okreće Molla Ummu Veledu i od njega zatraži odgovor na isto pitanje.

Ummu Veled je sultanu ponudio izvanredan odgovor: “Padišahu! Odgovor na vaše pitanje daje sam mehterski sastav”. Sultan se na ove riječi zbuni. Da bi to otklonio, Ummu Veled odmah nastavi: “Naime, bubnjevi proizvode riječi ‘dum, dum’. Na arapskom jeziku, dum znači nastavi, nastavi”. Tj. kao da i sami bubnjevi poručuju: “O vi koji vjerujete, budite čvrsti u vašem vjerovanju, do posljednjeg daha nastavite biti vjernici i na taj način ispustite dušu!” Ova izvanredna paralela koju niko nije očekivao, te objašnjenje koje je uslijedilo veoma se sviđa sultanu i povećava njegovo poštovanje i simpatiju prema Molla Ummu Veledu za još jedan stepen.⁶³

Također, Evlija Čelebi je zabilježio i ovo kazivanje. U doba vladavine sultana Murata IV (1623-1640), na jednom od esnafskih sastanaka izbila je rasprava oko toga ko ima prednost kod postrojavanja – mimarbaša ili mehterbaša. Nakon što se nisu mogli usaglasiti, krenuli su na audijenciju kod sultana. Mimarbaša je kazao: “Padišahu! Mi smo plesači Habib-i Nedždžara. Mehteri su skupina bez pira iz dedžalovog naroda koji su se prihvatili umjetnosti Džemšida. A mi padišahu gradimo dvore, sultanske džamije, turbeta, te popravljamo tvrđave, pravimo mostove. Imamo svoje mjesto i svrhu u islamskoj vojsci, tu su naše usluge, i naravno da trebamo stati ispred mehtera”. Nakon

⁶³ <http://tarihvedenedinyet.org/2011/10/davuldan-al-cevabi> (24.10.2011).

toga, riječ dobije mehterbaša te ukratko predstavi specijalne zadatke i načela mehterskog sastava. “Padišahu! Gdje god krenete, mi sa vama pođemo i udaramo u bubanj, kudume, sviramo trube, i naspram prijatelja i neprijatelja, sve za vašu ljubav, veličinu, snagu i slavu. Na bojištima, mi udaramo u veliki bubanj kako bi vojsku moralisali, mi smo ti koji ih oživimo za boj. Kada se padišah nekim povodom rastuži, mi ga oraspoložimo izvedbom 12 mekama, 24 odsjeka, 24 manira i 48 kompozicija. Mudraci bi kazali ‘saz, riječ i pjevač razgaljuju dušu čovjeka’. I mi smo esnaf koji hrani dušu. A esnaf mimarbaše čine grčki i ermenski cigani; irgeti i vodoinstalateri; imaju i kopače tunela i smetljare. Padišahu, ne mogu oni ispred nas! (...) Jer, gdje god ima sljedbenika Božijeg poslanika a.s., tu je potrebno da bude bubanj Osmanovih potomaka (*tabl-i Al-i Osman*). Kada je ovo čuo, sultan Murat IV je naredio da mehteri stanu ispred graditelja (*mimara*)”.⁶⁴

Dakle, mehteri su imali značajnu i efikasnu ulogu u okviru osmanske vojne organizacije. U konkretnoj vojnoj strategiji bodrili su vojnike na akciju, držali ih budnim na straži, ulijevali strah u neprijateljske redove. Muzika koja se svira u određenim okolnostima, a koja je komponovana u skladu sa duhovnim i tjelesnim elementima čovjeka, može imati poseban utjecaj na moralno stanje kako ljudskog tako i životinjskog bića. U ratnim prilikama zvuci koje proizvode instrumenti poput bubnja, zurle i zvona mogu imati fantastičan utjecaj na propinjanje konja, koji je u ondašnjim okolnostima bio veliko oružje i oruđe u rukama vojnika. Muvekkit je takav trenutak u toku Mohačke bitke 1526. godine zapisao ovim riječima: “Od zvukova bubnjeva, zvona, zurni, glasova ljudi, njiskanja konja i vijenja zastava, neprijatelju je žuč pucala”.⁶⁵

Svrha vojne muzike, koja je bila neizostavni segment turske tehnike ratovanja, još od vremena Huna bila je da se neobičnom muzikom, koja se čuje izdaleka i koja sličići grmljavini što postaje sve bližom, oslabi borbenu moral i ratna gotovost neprijatelja, te da se borba što prije okonča predajom neprijatelja – i da se na taj način – u određenom smislu spriječi ubijanje ljudi.⁶⁶

Muzika mehtera je imala i svoj umjetnički karakter. Ona je zaslugom kompozitora i interpretatora iz 16, 17. i 18 stoljeća dostigla vrhunac u umjetnosti vojne muzike, te je neizbježno ostavila utjecaja najprije na vojne jedinice, a

⁶⁴ Yaldir A. A. 2009. 18-19.

⁶⁵ Hadžihuseinović-Muvekkit S. S. 1999. 115.

⁶⁶ Tanrikorur C. (ur.) 2008. 458.

potom i na kompozitore u Evropi, u kojoj je bila poznata i kroz ratove, i preko raskošnih orkestara koji su pratili osmanske izaslanike i delegacije.⁶⁷

Poljaci su prvi počeli koristiti mehtere 1741. godine, koje su Evropljani većinom nazivali terminima u značenju jeničerska muzika (*Yeniçeri müziği*), a slijedile su ih Austrija, Rusija, Prusija i Engleska. U vrijeme slabljenja vojne moći Osmanske države, u 18. stoljeću, modni trend postaje komponiranje opera, simfonija i koncerata u maniru turske vojne muzike – *alla turca*. Tendencija stvaranja *turskih opera* koja počinje sa Handelovim operama Timurlenk i Bayezid iz 1724. i 1743. godine, nakon Glucka i Haydna ulazi u modu, s Mozartom i Beethovenom dostiže svoj vrhunac, te s Istanbulskom ružom (1916) austrijskog kompozitora opereta Lea Falla ulazi i u početak dvadesetog stoljeća. Mehterhanu je 1826. godine zatvorio sultan Mahmud II, a namjesto nje je, preko G. Donizettija, Napoleonovog umirovljenog zapovjednika vojnog orkestra, inače bliskog prijatelja sultana Selima III, formirao evropsku kopiju dvorske škole za orkestralnu muziku, pod nazivom *Mızıka-i Hümayün*. Kasnija nastojanja Enver Paše da se oživi turska vojna muzika koja je potjecala iz centralne Azije nisu uspjela, da bi 1952. godine zalaganjem jednog od dirigenata uspostavljen Zbor mehtera (*Mehter Takımı*), koji danas djeluje kao turistički zbor simbolične vrijednosti koji održava periodične koncerte.⁶⁸

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

a) Objavljeni izvori

- *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka iz 1519. i 1533.* 1986. Dešifrovao, preveo i obradio: Adem Handžić. Građa, knj. XXVI. Odjeljenje društvenih nauka, knj. 22. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti BiH.
- *Krajište Isa-bega Ishakovića – zbirni katastarski popis iz 1455. godine.* 1964.

⁶⁷ Evropski kraljevi su često slali i svoje profesionalne muzičare u Osmansku državu da bi proučili organizaciju i način izvođenja u mehterhanama. Vidi: Jašarević A. 1999. 65.

⁶⁸ Tanrıkorur C. 2008. 461-462.

Uvod, turski tekst, prevod i komentari: Hazim Šabanović. Sarajevo: Orijentalni institut.

- *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*. 2000. Sv. III. Obradila: Amira Kupusović. Zürich/Sarajevo: Bošnjački institut, Orijentalni institut.
- *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*. 1985. Priredio: Ahmed S. Aličić. Sarajevo: Orijentalni institut.
- *Popis sandžaka Požega iz 1579. godine*. 2001. Prevela: Fazileta Hafizović. Osijek: Državni arhiv.
- *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/1469. godine*. 2008. Dešifrirao, preveo, naučno obradio i za štampu pripremio: Ahmed S. Aličić. Mostar: IKC.
- *Vakuf-name iz Bosne i Hercegovine (XVII stoljeće)*. 1996. Prevela: Bisera Nurudinović. Prilozi za orijentalnu filologiju 44-45, Sarajevo: Orijentalni institut.
- Bašeskija Mula Mustafa. 1968. *Ljetopis (1746-1804)*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- *Çelebi Evliya*. 1970. *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*”. Prilagodio: Zuhuri Danişman, Istanbul: Zuhuri Danişman Yayinevi.
- Čelebi Evlija. 1967. *Putopis – odlomci o jugoslavenskim zemljama*. Preveo, uvod i komentar: Hazim Šabanović. Sarajevo: Svjetlost.
- Er-Rûmi Mehmed b. Mehmed (Edirneli). 1859. *Nuhbetü't Tevârih ve'l- Ahbâr*. Istanbul: Takvimhâne-i Âmire.
- Evans Dž. Artur. 1967. *Ilirska pisma*. Preveo: Milutin Drecen. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Gelibolulu Mustafa Ali. 2003. *Künhül Ahbar*. II tom. Priredio: H. Şentürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kemalpaşazade. 2000. *Tevârih-i Âl-i Osman*. IV. Defter, Priredio: Koji İmazawa. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- *Kur'an s prevodom*. Preveo: Besim Korkut.
- Pečevija Ibrahim Alajbegović. 2000. *Historija 1520-1576*. I tom. Predgovor, prijevod i bilješke: Fehim Nametak. Sarajevo: El-Kalem.
- Šamić M. 1966. *Francuski putnici u Bosni na pragu XIX stoljeća*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Tursun bey. 1977. *Târîh-i Ebü'l-feth*. Priredio: Mertol Tulum. Istanbul: Baha Matbaası.

RJEČNICI

- Pakalın Mehmed Zeki. 1983. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. II tom. Istanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Redhouse James Wiliam. 1856. *English and Turkish Dictionary*. London: Bern Quaritch.
- Sami Şemseddin. 1882. *Kamus-i Fransevi*. Istanbul: Mihran Matbaası.
- Somel Selçuk Akşin. 2003. *Historical Dictionary of the Ottoman Empire, Ancient Civilizations and Historical Eras*. No. 7. Lanham, MD: The Scarecrow Press.

LITERATURA

- Bašagić-Redžepašić Safvet-beg. 1900. *Kratka uputa u prošlost Bosne (1463-1850)*. Sarajevo: Vlastita naklada.
- Boztaş Firat. 2009. *Onaltıncı Yüzyılın Sonuna Kadar Osmanlı Devleti'nde Tabl Ve Alem Mehterleri Teşkilatı*. Istanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. 127. (neobjavljena magistarska radnja).
- Čar Hatidža. 1989. "Sidžil visočkog kadiluka (1755-1810) kao istorijski izvor". *Prilozi za orijentalnu filologiju* 38. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Hadžihuseinović-Muvekkit Salih Sidki. 1999. *Povijest Bosne*. I tom. Preveli: Abdulah Polimac et al. Sarajevo: El-Kalem.
- Jašarević Aida. 1999. "Turski vojni orkestri-mehterhane". *Muzika. Časopis za muzičku kulturu, god. III, br. 2 (10)*. Sarajevo: Muzička akademija u Sarajevu i Muzikološko društvo FBiH.
- Kadrić Adnan. 2006. "Muzički stručni registar u tahmisu stolačkog pjesnika Vehbije Bošnjaka na gazel Ahmeda Hatema Bjelopoljaka". *Slovo Gorčina* 28. Stolic: Udruženje "Slovo gorčina".
- Kreševljaković Hamdija. 1952. "Prilozi povijesti bosanskih gradova pod turskom upravom". *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom upravom II*. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Kreševljaković Hamdija. 1991. *Izabrana djela*. I tom. Priredili: Avdo Sućeska i Enes Pelidija. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Kupusović Amina. 1996. "Nahija Banja Luka u opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine". *Prilozi za orijentalnu filologiju* 44-45. Sarajevo: Orijentalni institut.

- Özcan Abdülkadir. 1982. "Fâtih'in Teşkilât Kanûnnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi". *Tarih Dergisi* XXXIII. Istanbul: *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*.
- Skarić Vladislav. 1985. *Izabrana djela*. I tom. Izbor i redakcija: Milorad Ekmečić. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Šabanović Hazim. 1973. "Bosanski divan". *Prilozi za orijentalnu filologiju XVIII-XIX*. Sarajevo: Orijentalni institut. (posthumno objavljen rad).
- Tanrıkorur Cinuçen. 2008. "Osmanska muzika". u: *Historija Osmanske države i civilizacije*. II tom. Priredio: Ekmeleddin İhsanoğlu, prevela: Amina Šiljak-Jensenković, Sarajevo: Orijentalni institut. Istanbul: IRCICA.
- Traljić Seid. "Sjećanje Sarajlija na Osman pašino doba". *Novi behar, god. XI-1937-38, br. 13-16*.
- Truhelka Ćiro. 1918. "Pabirci iz jednog jajačkog sidžila". *Glasnik Zemaljskog muzeja* XXX. Sarajevo: Zemaljski muzej BiH.
- Yaldır A. Aysun. 2009. *Askeri Müzik Topuluğu Mehter, Geleneksel Kıyafet Ve Müzik Enstrümanlarının Plastik Açından Seramik Sanat Objelerine Dönüşümü*. T. C. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Cam Tasarımı Anasanat Dalı. 126. (neobjavljena magistarska radnja).
- Zirojević Olga. 1995. *Srbija pod turskom vlašću 1459-1804*. Novi Pazar: Damad.
- Zlatar Behija. 1998. "Bosna i Hercegovina u okvirima Osmanskog carstva (1463-1593)", u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*. Sarajevo: Bosanski kulturni centar.
- Zubović Alma. 1999. *Muzika Bošnjaka u Bosni i Hercegovini u doba turske uprave – izvori*. Univerzitet u Sarajevu. Muzička akademija. Odsjek za muzikologiju. 192. (neobjavljena magistarska radnja).

INTERNET

- <http://tarihvedenedeniyet.org/2011/10/davuldan-al-cevabi> (24.10.2011)

Summary

MEHTERHANE AND MEHTERS – A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF OTTOMAN MILITARY ORGANIZATION (WITH SPECIAL EMPHASIS ON BOSNIA)

Within the Ottoman military organization there existed, modelled on earlier Eastern states, the institution of the *State mehterhane* (*Mehterhane-i Amire*). It was created by the merging of two distinct organizations: Çadır (Hayme) mehterleri and *Tabl ve alem mehterleri*. In this paper the focus is on the latter. *Tabl ve alem mehterleri* represented a kind of an Ottoman military music school which had a manifold role and importance. It provided many military musicians and music ensembles (*mehter*) throughout the Ottoman state. They were present in most towns and fortresses under Ottoman government and were a symbol of Ottoman rule. Beside the many duties and forms of activities which they undertook, and the artistic character of the music they produced, we also opted to focus on their role in military campaigns and wars. As part of the military strategy they encouraged soldiers to action, kept them awake on guard, and filled the enemy ranks with fear. The presence of mehterhane and mehters was recorded on the territory of Bosnia from the first half of the 15th century until this institution was abolished in 1826. We based our paper on available published sources and literature.

Key words: State mehterhane (*Mehterhane-i Amire*), *Tabl ve alem mehterleri*, mehter, mehterhane, *nevbet*, military music, musical instruments, Bosnia